

JAMHURIYADDA SOOMAALILAND

**SIYAASADDA DARYEELKA CARUURTA
AAN DARYEEL WAALIDNIMO HAYSAN**

AUGUST, 2016

WASAARADA SHAQADA IYO ARIMAHAD BULSHADA

Tusmo

1. HORDHAC
  1. 1. Aragtida Siyaasadda Ilaalinta Caruurta
  1. 2. Yoolka Siyaasadda
  1. 3 Ujeedooyinka siyaasadda:
  1. 4. Xadka siyaasadda
2. MABAADIDA HAGAYSA SIYAASADDA
3. QEEXIDAHU MUHIIMKA AH EE
4. HANAANKA DARYEELKA CAUURTA
5. HALBEEGA SIYAASAD
6. DARYEELKA EHelnimo
7. KAAFAALA QAADASHADA ILMaha
8. DARYEEL U QAABAYSAN HAB QOYSNIMO
9. XARUMAHU DARYEELKA CARUURTA
- 10 CARUURTA AAN WAALIDKOOD LA JOOGIN
11. CARUURTA WAALIDKOOD AANU LA SOCON AMA AY KALA LUMEEN
12. CARUURTA DARBIJIIFKA AH
13. CARUURTA LATUURAY
14. DOORKA IYO MASUULIYADAHA HAYADA DAWLADA
- 15 DOORKA HAYDAHA AAN DAWLIGA AHAYN
- 16 FULINTA SIYAASADA

1. Hordhac

1.1 Aragtida Siyaasadda

Caruurta u baahan xanaaneynta gaar ahaaneed waxaa ka mid ah caruurta aan la nooleyn waalidkood sida kuwa agoonta ah, kuwa la tuuray, kuwa ay kala tageen waalidkood ama ay kala fogaadeen, xaaladahan caruurta ku nooli waxay u baahanyhiin daryeel gaar ahaaneed inta badana caruurplehani waxay daryeel koriin ka helaan ehelka waalidkood dhanka kale in badan oo ka mid ah caruurta aan lahayn ama la noolayn waalidkood ma helaan daryeel fiican manajiraan hawl-wadeeno ama hayado si joogta ah ula socda ama u qiimeeya xaaladood daryeel, caruurahan oo ay ugu mudanyhiin caruurta la tuuray, kuwa darbi jiifka ah iyo caruurta aan la noolayn ama lasocon waalidkood iyo kuwa agoomaha guud ahaan waxay u baahanyhiin caruurplehani fiirooyin gaar ahaaneed iyo adeegyo qorshaysan.

Shirweynihii xuquuqda caruurta, qodobkiisa 20aad wuxuu codsanayaa in Dawladuhu, iyagoo tixraacaya shuruucaha wadamadooda, waa in ay ka run ka sheegaan hirgelinta iyo ka dhabaynta wax u qabadka caruurta u baahan xanaanaynta gaar ahaaneed

Sidaa darted Somaliland iyadoo tixgalinaysa baaqaa caalamiga ah ee ka soo baxay shirweynahaas waxay samaysay ***Siyaasadda daryeelka Caruurta aan haysan / daryeel walidnimo***

Siyaasaddani waxay qeexaysaa qaabka dawladda iyo ururada bulshadu uga jawaab celin karaan baahiyaha caruurta iyo daryeel-bixiyaashooda gacanta ku haya caruurta u baahan daryeel walidnimo sidoo kale siyaasaddani waxay hage u tahay adeeg bixiyaasha si ay u suuragaliyaa daryeel dhamaystiran oo qiimaysan si loo sugo daryeelka caruurta aan lanoolayn waalidkood

Dastuurka Jamhuuriyada Somaliland wuxuu leeyahay:

- ✓ Dawladda ayaa masuul ka ah caafimaadka, horumarka iyo waxbarashada hooyadda, ilmaha iyo naafadda aan haysan cid daryeesha (***Qodobka 19***).
- ✓ Muwaadin kasta oo Somaliland u dhashay wuxuu xaq u leeyahay inuu helo nolol, amni, xaq noloshiisa gaar ahaaneed waxaana mamnuuc ka ah qaraacista iyo ciqaabta jidhka iyo wixii kale dhawaac ah ee soo gaadha (***Qodobka 24***).

Wasaarada Shaqada iyo Arimaha Bulshadu iyadoo kaashanaysa hayadha dawliga ah iyo kuwa aan dawliga ahayn waxay diyaarisay siyaadda daryeelka caruurta aan daryeel walidnimo helin si qaranku u helo hab-nidaam iyo qorshe uu ku xaliyo duruufaha adag ee haysta caruurta aanay u suuragalin inay daryeel ka helaan waalidkood, kuwaasi oo iskugu jira kuwo u baahan daryeel walidnimo oo ku meel gaadha iyo ku rasmiyaba

Siyaasaddani waxay mudnaanta koobaad siinaysaa in caruurta ay daryeek ka helaan waalidkood ama ehelka waalidkood si loo sugo isku xidhnaanta bulshada iyo ehelka

tasoo muhiim u ah horumarka bulshada Somaliland iyadoo tixgalin gaara la siinaayo danta ilmaha

1.2 Yoolka Siyaasadda

Dawlada Somaliland waa inay suurta galisaa xuquuqaha aas aasiga ah ee caruurta aan fursad u helin daryeel waalidnimo iyadoo diyaarinaysa adeegyada iyo kaabayaasha lagama maar maanka u ah inay helaan daryeel dhamaystiran

1.3 Ujeedooyinka Siyaasadda

Si loo xaqijiyo yoolka siyaasaddan ujeedooyinka gaarka ah ee siyaasaddani leedahay waa:

- Qeexida qaabka xanaanaynta gaar ahaaneed ee loo baahan yahay iyadoo tixgalin gaar ah la siinayo danta ilmaha
- In la qeexo qorshayaasha isla markaana lagu xidhidhiyo qaybaha kala duwan ee siyaasadda si loo helo qaabka ugu haboon ee loo xanaanayn karo ilmaha
- In la qeexo doorka iyo masuuliyaadka Dawladda iyo Ururadda Bulshada heer qaran ilaa hanaan maamul dadajineed sii loogu helo fulinta siyaasad shaxda loogu shaqeeynaayo caruurta aan haysan xanaanayn waalidnimo ama qoysnimo
- In la helo hab lagu qiimeynkaro qaabka daryeel ee ay ay daryeelayaashu u daryeelaan caruurta ka faa iidaysata daryeelkooda iyadoo la tixgalinayo halbeegyada caalamiga ah ee khuseeya daryeelka caruurta
- In la cadeeyo sida mudnaanta loo kala siinaayo noocyada ama qaabka daryeel ee la siinaayo caruurta aan helin daryeel waalidnimo
- In la qeexo siyaabaha kala duwan ee taageerida ay u bixiyaan daryeel-bixiyayaasha caruurtu
- In la qeexo adeegyada aas aasiga ah ee ay u baahanyihii caruurta aan fursad u helin daryeel waalidnimo

1.4 Xadka Siyaasadda

Siyaasaddan daryeelka caruurta aan daryeel waalidnimo haysan waxaa lagu dabaqayaa dhamaan caruurta aan haysan daryeel waalidnimo ee ku nool Somaliland

2. Mabaadida Hagaysa Siyaasaddan

Siyaasaddani waxay mudnaanta kobaad siinaysaa in ilmaha lagu hayo ama lagu celiyo waalidkii ama qoyska ugu haboon ee daryeel qoysnimo oo rasmiya siin kara ee ka mid ah ehelka ilmaha ama ugu haboon.

Waxaa kale oo ka mid ah mabaadida siyaasadan arimaha soo socda:

- ✓ **Danta ilmaha:** dhamaan go'aanad khuseeya ilamaha oo ay ku jiraan kuwa daryeel waa inay ku salaysanyihiin sida ay ku jirto danta ugu wanaagsan ee ilmuu ,
- ✓ **Takoor la'aan:** dhamaan caruurtu waxay u leeyihiin xaq siman in si siman loo siiyo dhamaan adeegyada daryeel iyo horumarineed ay la siinayo caruurga Laguma takoori karo ilme sinjiga ilmaha ama waalidkiisa ama ilaaliyihiisa sharci, midabka, lab iyo dhedig kuu yahay, aragti siyaasadeed ama aragti kale, dalka uu u dhashay, cirqigiisa ama asalkiisa bulsho, hantida, naafanimo, dhalasho ama xaalad kale.
- ✓ **Ka qaybgalka iyo wada tashiga:** dhamaan qorshayaasha ilaalinta ilme sida fulinta siyaasadda iyo barnaamijyada la xidhiidha daryeelka caruurtu waa inay xaqijiyaan ka qaybgalka dhamaan daneeyayaasha oo ay ka mdi yihii caruurtu iyo waalidka, aragtida ay dhiibtaana, gaar ahaan caruruta, waa in la siiyaa tixgelin.
- ✓ **Badbaadada iyo horumarka:** badbaadada iyo horumarka caruurtu waa in dhamaan cid waliba heer kasta oo ay joogto siisaa mudnaanta koowaad marka la qaadanay ficilo iyo marka la qabanayo hawlo.
- ✓ **Hab ku salaysan xuquuq:** Dhamaan barnaamijyada ilaalinta caruurtu waa inay hagtaa hab ku salaysan xuquuqda caruurtu iyada oo loo raacayo sida ay dhigayaan xeerarka caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha sida Mucaahadaa Xuquuqda Caruurtu iyo dastuurka Somaliland.
- ✓ **Hab ku salaysan qoys iy bulsho:** intii suurtagal ah, caruurtu u baahan daryeel iyo ilaalin waa in loo siiyaa caawimo qaab ku salaysan nolosha guud ee qoysaskooda iyo bulshadooda. Caruurtu aan lahayn qoysas waa in loo siiyaa fursad inay daryeelaan xubnaha durugsan ee qoyska iyo qoysaska caruurtu koriya, iyada oo in daryeelka kale ee mu'asasaasku bixiyaan la qaadan karo marka ay tahay talaabadii u danbaysay ee la qaadi karayey islamarkaana waa inay noqotaa mudada ugu yar ee suurtagalka ah.

3. Qeexidaha Muhiimka ah

Koritaan: wuxuu dhaca marka sii sharchiya ilmaha loogu daro qoys rasmiya oo siinaya ilmaha xaqa waalidnimo oo rasmiya iyo masuuliyaadka waalidka cusub iyo ilmaha oo muujiya xaqiisa ka qayb gal ee qoyska

Daryeelka Caruurta u baahan xanaanayn Waalidnimo: waaa caruurta dibada ka joogta ee aan u hoyan ama la joogin waalidkood isla markaana u baahan daryeel waalidnim iyo koriin

Hawladeenada caruurta: siyaasadani waxay toos u sheegaysa in ay jiraan shaqsiyaad la tababaray oo ka mid yihiin khuburo, maamulayaasha kiisaska, shaqaalahu bulshada oo sameynaya adeeg bulsho ay ka mid yihiin in ilmaha iyo qoyskiisa la soo baadho, in la sameyo qorshayaal ficilaysan oo kiisaska ah, talo bixin iyo adeegyo kale oo toosan, gudbin, dabagal, qiimeyn iyo ka warbixin ay ku jiraan kiisas la soo afmeeray. Shaqaalahu kiisaku waxay ka jiraan wasaaraddaha iyo waaxaha dawladda, ururada aan dawliga ahayn iyo kooxaha bulshada ku salaysan

Caruur:

- a) Wakhtiga qaangaadhka ilmuuhu waa 15 jir wixii ka yar
- b) 15-18 jir d'a yarta d'adoodu tahay waxay leeyihii dhamaan xuquuqaha daryeel iyo ilaanineed ee ku xusan siyaasaddan

Caruurta Derbijiifka ah: waa caruurta ka soo cararta waalidkood kuna nool keligood suuqyada dhexdooda, waana caruurta badanka ku lumiya wakhtigooda ka shaqeynta giidaarada iskoodna isu maamula kuna noqda guryahooda marka ay doonan ama ku nool derbiyada.

Xanaanaynta Maalinimada ah: waa adeeg ay ka sameeyan dad u tababaran iskuulada ama loo sameeyo caruuraha baahiyaha gaarka qaba wakhiyo kooban maalintii oo ay ku helaan cunto nafaqeysan iyo ku dhirigelinta shaqooyinka horumarka ah ee ku haboon da'dooda Caruurtu ma heli karaan habeenkii adeegyada xanaanaynta maalinimo.

Kafalah: waa kalmad carabiya oo leh macnoyin kala duwan marka loo eego xalaadaha daryeelinimo ee ilmaha. Mid waa caawin ama ugu deeqid, sida Sakada, oo ka taageerta caruurta waxbarashadooda iyo baahiyaha gaarka ah. Qeexida kale waa dejinta ilmaha ee qoys xanaaneeya. Kafalah dejinta ilma meel lagu kafala qaadayo waa maasuuliyada waalidka caruurta marka la eegayo diinteenaa islaamka ah, haddii aanay maxkamadu soo saarin. kafalah waxa kale oo ay noqon kartaa qaabab kala duwan: dhanka dhaqanka macnaheedu waa qoysaska iy dadka waaweyn ee bulshada, xanaanaynta dadban ee ehelka, waalidka aan ehelka u ahayn ee doonaya ubad ay korsadan, adeeg bixiyayaasha sida qoyska xanaanaya ubadka ama xarumaha lagu xanaaneyo iyo ururada aan dawliga

ahayn iyo dawladda oo loo baahan yahay inay xidhiidhiso markaana ay shaqaleysiiso cida ugu haboon ee ilmaha xanaanaynaysa sida ugu macquulsan.

Xanaanaynta ehelnimo: waa xanaanaynta qoys ama ehel ahaaneed ee ilmaha la siiyo. Xanaanaynta ehel ahaaneed waxay noqon karta mid toos ah ama mid dadbanba

.

Deeganansho Rasmi ah: waa nidaam ilmaha daryeel waalidnimo lagu siinayo si qorshaysan oo rasmiya ama muddo dheera, deganaansha noocan ah waxaa ku haboon caruurta ehelkoodu ay daryeelka siinaya ama caruurta la tuuro ee aan la garanayn waalidkood

Xarumaha Daryeelida Caruurta: waa goobo ama xarumo ilmuu ka helo dhamaan adeegyada daryeel ee uu u baahanyahay, waxaanay noqon karta si ku-meel gaadh ama wakhti dheer. Xarumaha daryeelida waxaa ku jira daryeelida degdeg ah, waxaa kale oo noqon karaan goob lagu sii nagaado, lagana heli karo dhamaan adeegyada daryeel iyo koriin ee ilmuu u baahanyahay

4. Hanaanka daryeelka caruurta

- ✓ Ilmaha 0-3jir ah waa in aan la geyn goobaha xarumaha ah. Waa in qoysaskooda asaasiga ah, oo ay ku jирто kii ehelnimo, jaар ahaaneed ama kafaalaqaadasho u noqdaa mudnaanta koowaad
- ✓ Hab kasta oo xanaanaynta gaar ahaaneed oo ay qeexayso siyaasaddani waa inay dawladdu taageertaa isla markaana gacan siisaa baahiyaha adeegyada asaasiga ah. Adeegyadan waa inay ka mid yihiin soo baadhida caruurta iyo qoysaskooda, sameynta qorshe cad oo ka turjumaya baahida kiisaska laga shaqeynayo iyo waliba adeegyada cilmi nafsiga ah, u gudbinta caruurta u baahan koobaha adeega, ku dabagalista adeeg bixiyayaasha iyo daryeelayaasha qorshayaashhooda wax qabad.
- ✓ Maamuulida kiisasaska caruurta iyo awoodeynata adeegyada ay bixiyyaan shaqaalaha ka shaqeeyaa waana inay ka dhex jiraan wasaaraddaha iyo ururada aan dawliga ahayn
- ✓ Hanaanada kala duwan ee Dejinta iyo daryeelka caruurta waa inay ka mid ahaadaan xanaanaynta qoysnimo ee tooska ah iyo dib ugu noqoshada qoyskoodi ay asal hirgalinta hawshan waa inay ka shaqeeyaan Shaqaalaha daryeelka ee Wasaaradda Shaqada iyo Arrimaha Bulshada iyo shaqaalaha arrimaha bulshada ee Dawladaha Hoose waa inay qabtaan hawlahan.
- ✓ Hawladeenad daryeelka caruurtu waa inay ka dhabeeyaan xoojinta xidhiidhka caruurta ka tagtay waalidkood, haddii dantu ku jирто iyadoo la abuurayo hab nidaameed suurtagalinaya xidhiidhinta caruurta iyo ehelkooda

- ✓ Si kasto oo suuragal ah danta ilmaha ayaa mudnaanta leh, suurtagalinta danta ilmuhuna waa waajib saran dhamaan hawl-wadeenada daryeelka caruurta

5. Halbeega Siyaasadda

- ✓ Tirada caruurta u baaahan daryeelka waa in xogtooda lagu soo gudbiya ugu yaaran sannadle. Iyado waliba lagu saleynayo xanaanaynta gaar ahaaneed ee ay u baahanyihiin, tirada daryeel bixiyayaasha gacanta ku haya, jinsiga iyo IWM.
- ✓ Caruurta waa inay ka helaan hawl wadeenada iyo adeeg bixiyaasha xog dhamaystiran oo ku saabsan noocyada adeeg ee jira iyadoo loo eegaayo ku haboonaanshaha da'dooda ay ku fahmi karaan xog helista adeegyada kala duwan. Siiba kuwa la xidhidha xuquuqda ay leeyihiin: Tusaale ahaan inay xaq u leeyihiin inay qayb galaan go'aan qaadasha sameynta ku leh caruurta iyo ka jawaabida adeegyada ay u baahanyihiin
- ✓ Xeer-hoosaadada daryeel-bixiyayaasha iyo kormeerayaasha xuquuqda caruurta waxay ugu soo bandhigi doonaan sii cad goobaha lagu daryeelo caruurta iyo dhamaan daneeyayaasha ay khusayso oo ay caruurta ku jirto
- ✓ Caruurta ay gacanta ku hayaan daryeelayaashu waxa ay helayaan qaab sir ah oo ay cabashadooda u gudbinayaan, si ay caawimo u helaan iyo hanaanka wax loogu qabanayo sii loo hubiyo badbaadadooda iyo xanaaneyntooda
- ✓ Heerka daryeelka waxaa ka muuqanaya dhaamaan adeegyada kala duwan, waxaana loogu dhaqmi doona wacyigelin, waxbarasho, xog-ururin, qiimeyn iyo cadeyn.
- ✓ Masuuliyada daryeelku waxay ka muuqan doontaa lagana dhaqmi doona hage ugaara daryeelka caruurta
- ✓ Dhamaan kormeerayasha daryeelka caruurta, daryeel-bixiyayaasha iyo dhamaan danenayaasha waa inay ka war hayaan tacadiyada kala duwan sida jidh ahaaneed, maskax ahaaneed ee loo geysto caruurta. Tilmaame cad oo dhaqan gala oo ku socda daryeel-bixiyayaasha ayaa tilmaami doona qaabka caruurta loola dhaqmo xirfad ahaan, iyo qaabka anshax marinta caruurta. Tababar ayaa lagu siin doona hagahan dhamaan dhinacyada ay khusayso.
- ✓ Dhamaan adeegyada tooska ah ee daryeel-bixiyayaasha waxaa lagu cadeynayaa heerarka u yaala daryeelka, qalabka tababarada iyo hanaanka jira daryeel bixiyayaashu waxaa iyagana ay heli doonaan tababaradda ku haboon sida qaabka horumarinta ilmaha, xuquuqda ilmaha iyo caafimaadka ilmaha.
- ✓ Xeerarku waxay ku salaysnaan doonan qaabka ugu haboon ee loo hirgalinayo siyaasaddan si waafaqsan heerka caalamiga ah ee daryeelka caruurta

6. Daryeelka Ehelnimo

Qaabkani waa ka ugu balaadhan, dhaqan ahaana ugu haboon noocyada daryeelka, waana mid ka mid ah noocayada daryeel ee ugu mudan waxayna muhiim u tahay mustaqbalka ilmaha iyo xidhiidhka ilmaha iyo ehelkiisa

- ✓ Dawladdu waa inay abuurtaa nidaam diiwaangelineed mutadawacnimo ee lagu ogaanayo qoysaska gacanta ku haya caruurta ay ehelka yihiin, awoodooda dhaqaale si loo sameeyo xog ku saabsan awoododa adeeg bixineed ee qoysaska, noocyada adeeg ee ay helaan caruurta si loo suurtagaliyo sugnaanta daryeel dhamaystiran oo ay caruurta ka helaan qoysaska ay la noolyihiin
- ✓ Dawladdu waa inay samaysaa tabaro joogta ah oo ku saabsan daryelida caruurta aan la noolayn waalidkood si ay qoysasku u heleen xog ku saabsan maasuuliyadooda daryeel iyo baahiyaha gaar ka ah ee caruurta ay gacanta ku hayaan
- ✓ Dawladu waa inay gacan dhaqaale siisaa qoysaska awoodooda dhaqaale aanay u saamaxayn inay siiyaan caruurta ay gacanta ku hayaan adeegyada ay u baahanyihiin
- ✓ Dawladu waa inay abaabushaa bulshada guud ahaan si ay gacan daryeel u siiyaan caruurta ay ehelka u yihiin si loo ilaaliyo isku xidhnaanta bulshada iyo ehelkaba
- ✓ Dawladu waa inay samaysaa lasocod joogta ah oo ay ku hubinayso xaaladaha nololeed ee caruurta ka helaan daryelka ehelkooda isla markaan dhiirigalisaan

7 Kafaalashaqaadashada ilmaha

Kafaala qaadashadu waxay la midtahay xidhiidh ka dhixeyya sida qoys iyo ilma ay dhaleen oo kale taasi oo ka midtahay inay go'aan aanay cidna udaba fadhiisan ka qaadan karaa go'aanada khuseeyya ilmaha ay kafaala qaateen, waana caruurta aan awoodin ama aan dani ugu jirin in dib loogu celiyo waalidkood sida caruurta latuuro, kuwa ay taheli waayaan waalidkood ama ehelkooda meel ay jooogaan aan la ogayn

Qofka ama qoyska kafaala qaata ilme waa inay suuragaliyaan dhamaan baahiyaha aas aasiga ah ee ilmaha iyadoo la ixtiraamayo danta ilmaha, waxaana ogolaanshaha kafaalaqaadashada ilmaha bixinaya maxkamad dagmada iyadoo la ixtiraamyo maxsuulka ka soo baxa qiimaynta lagu sameeyo xaalada iyo awooda qoyska si loo hubiyo qoysku inuu siinkaro ilmaha daryeelka uu u baahanyahay islamarkaana fahamsanyahay masuuliyada ka saran ilmaha uu kafaala qaatay

- ✓ Kafaalaqaadasho waxay mudnaan koobaad utahay
  1. Caruurta ladayacay ama latuuray
  2. Caruurta lawaayo waalidkoodii iyo ehelkoodiiba

3. Ilmaha agoonka ah ama waalidkii aanu awoodin inuu daryeel waalidnimo siiyo si ilmuu u u helo mashtaqlbal wanaagsan iyadoo lagu salaynayo qiimaynta ay sameeyaan garsooraha maxkamada dagmadu isagoo kaa shanaya haw-lwadeenada xuquuqda caruurta
- ✓ Waxaa ilmaha kafaala qaadan kara oo kaliya qof Somali ah oo muslim ah
  - ✓ Kafaalaqaadashada ilmuu waa inay ahaataa ugu yaraan hal sano ama daryeel rasmiya oo qoyseed
  - ✓ Dawladu waa inay qiimayn ku sameeysa guriga qoyska si loo hubiyo ku haboonaansha koriinka ilmaha iyadoo lala kaashanyo madaxdhaqameedka iyo hawl-wadeenada xuquuqda caruurta si ay talo bixin mugleh u siiyan maxkamada ogolaatay kafaalaqaadashada ilmaha
  - ✓ Habka iyo halbeega qiimaynta qoyska waa inay ku jirtaa inla hubiyo in qoysku faldambiyeed hore soo galay, dhaqaalaha qoyska aqoonta waalidnimo ama waaya aragnimo ee qoyska, hoyga qoyska iyo IWM
  - ✓ Dawlady waa inay talo bixin in gacanba siisaa qoysaska ilmaha kafaala qaatay
  - ✓ Ogalaansha ilmaha ee cida kafaalaqaadanaysa waa lagama maarmaan haddii ilmuu yahay 9 jir ama ka waynyahay da'da ahaa, xaaladaha kale ee ilmuu ku suganyahay mid maskaxeed iyo mid faham ahaanba haddii ay duruufi xididayso go'aamada ilmaha waxaa latixgalinaya tala bixinta madaxdhaqameedka deegaanka iyo hawl wadeenada xuquuqda caruurta
  - ✓ Haddii la helo ama la ogaado waalidka ilmaha dhalay isla markaana diyaar u noqdo daryeelka ilmihiisa, maxkamadii bixisay ogalaansha kafaala qaadashada ilmaha ayaa bixinaysa go'an dib ugu celinta waalidka ilmaha dhalay iyadoo maxkamadu tixgulinaysa qodobadam soo socda
    1. Doonista ilmaha iyo waalidkiiba
    2. Caafimaadka maskax ahaaneed ee ilmaha
    3. Da'da iyo wakhtiga uu ilmuu ku jiro
    4. Xaalada daryeel ee ilmuu ku jiro
    5. Mustaqbalka ilmaha
    6. Xidhiidhka ilmaha iyo waalidkii
    7. Duruufaha ama xaaladha kala kaxeyay ilamaha iyo waalidkii
    8. Dhibaatooyinka ama tacadiyada ilmuu la kulmay ama la kulmi karo
    9. Haddii wax khiyaamo ahi ku jirey kafaala qaadashada ilmaha

8 Daryeelka u qaabaysan hab qoysnimo

Carruurta ay adagtahay in dib loogu celiyo qoysaskooda isla markaana ay suurta gali waydo in cid kafaala qaadato, si loo tixgaliyo danta ilmaha daryeel u qaabaysan hab qoysnimo waa nidaamka ugu haboon ee ilmaha lagu korin karo si loo dhamaystiro

baahiyihiiisa gaar ka ah ee ilmaha gaar haan inta uu ilmuu ka yaryahay 3 jir sida inay ku noolaanshaha hab qoysnimo

- ✓ Dawlada Somaliland waa inay dhiirigalisaa hooyooyinka raba inay daryeel waalidnimo siiyaan caruurta aan fursad u helin daryeel waalidnimo iyadoo koox koox 2 ilaa 4 caruur ahba loo shaqaaleynayo loona taba barayo laba dumar ah oo daryeelayaal waalid ah
- ✓ Caruurta daryeelka ka faa iidsanaysaa waa inay da'ahaan ku haboon yihiin isla markaana awood ahaan hooyooyinku ay maamuli karaan
- ✓ Dawlada Somaliland waa inay qiimaysaa isla markaana ogolaanshaha siisaa haddii ay ku qanacdo dhaqanka iyo aqoonta hooyooyinka daryeelaya
- ✓ Dawlada Somaliland waa inay gacan siisa hoyga ay hooyooyinku ku daryeelayaan caruurta ay gacanta ku hayaa
- ✓ Dawlada Somaliland waa imay samaysaa hagaha hooyooyinka ee daryeelka caruurta
- ✓ Dawlada Somaliland waa imay qiimayn joogta ah ku samaysaa hooyooyinka gacanta ku haya caruurta iyadoo si gaara loo ee gaayo, la dhaqanka hooyooyinka ee caruurta, adeeyada ay helaan, barbaarinta iyo dhaqan toosinta caruurta, xidhiidhka caruurta iyo hooyooyinka, nadaafada hoyga, ku qanacsanaanta caruurta, aqoonta iyo fahamka hooyooyinka
- ✓ Dawlada Somaliland waa inay samaysaa manhajka waxbarashada hooyooyinka daryeelka caruurta iyo goobo wax lagu baraba
- ✓ Dawlada Somaliland waa inay dhiirigalisaa taagerista habkan daryeel ee qoysnimo
- ✓ Hooyooyinka iyo hawl wadeenada kale eek a shaqeeya ama la shaqeeya caruurta waa inay saxeexaan xeerhoosaad lagu ilaalinayo la dhaqanka wanaagsan ee caruurta
- ✓ Dawlada Somaliland waa inay siisaa daryeelayasha caruurta tababar ku haboon oo ku filan daryeelayasha
- ✓ Waa inay jiraan hagayaasha qoysaska daryeelka caruurtu iyadoo ay gacan ka siinayaan daneeyayaasha khibrada u leh daryeelka caruurtu isla markaana la siiyaa xirfada dhamaystiran oo ku saabsan korinta iyo kaalmaynta currurta

9 Xarumaha Daryeelka caruurta

Xarumaha daryeelka caruurtu waxay muhiim u yihiin caruurta aan la aqoonsan ama la garanayn ehelkooda sida kuwa darbijiifka ah, caruurta ay kala lumeen waalidkood, caruurta aan cidi la socon iyo caruurta ay waalidkood ama ehelkoodu daryeel siin kari

waayeen. Xarumaha daryeelka caruurtu waxay ku qaban karaan ilmo ogolaansha hayadaha dawliga ah ee u xilsaaran sida ku cad siyaasaddan

- ✓ Xarun daryeel waxaa lagu furi karaa oo kaliya baahi ay qiimaysay dawladu si waafaqsan siyaasddan, Xarumaha daryeel ee aanay dawladu gacanta ku hayn waa inay ogolaasho rasmiya ka haystaan hayahada ay khusayso ee dawliga ah sida ku qeexan siyaasaddan
- ✓ Dawladu waa inay dhamaan xarumaha daryeelka caruurta ogaata nooca ay tahay isla markaana diwaan galisaa
- ✓ Dhamaan xarumaha cusub waa inaan la furin ilaa ay ogolaansho ka helaan hayadaha ay khuseeyso ee dawliga ah si waafaqsan siyaasaddan
- ✓ Xurumaha daryeelka caruurtu waa inay lahaadaan magacyo yaraynay takoorista iyo faquuqida caruurtu si waafaqsan siyaasaddan
- ✓ Xarumaha adeeg bixiyayaashu waa inay inay awood u leeyihiin inay daboolaan baahiya caruurtu ay gacant ku hayaan una habaysnaadaan qaabka daryeel qoysnimo isla markaana ay qiimaysay kuna qanacday dawladu,
- ✓ Dawladu waa inay qiimaysaa si sanad laha xarumaha daryeelka caruurtu
- ✓ Dawladu waa inay hubisaa qorshayaasha iyo adeedyada ay bixinaya xarumaha daryeelka caruurtu si waa faqsan siyaasaddan
- ✓ Dawladu waa inay qiimaysaa ku haboonaanshaha dhismayaasha iyo aqoonta hawl-wadeenada xarumaha daryeelka caruurtu si waafaqsan siyaasaddan
- ✓ Dawladu waa inay gacan dhaqaale iyo aqooneedba siisaa xarumaha daryeelka caruurtu kuwa ay gacanta ku hayso iyo kuwa kaleba
- ✓ Dawladu waa inay samaysaa qorshe ay iskugu xidhayso caruuraha xarumaha daryeelka ku jira iyo eheladooda, hawl-wadeenada xarumaha daryeelkuna waa inay fuliyaan iyagoo racaaya qaabka dawladu u dajisay in waalidka iyo caruurtu layskugu xidho iyadoo la eegaayo danta ilmaha.
- ✓ Dawladu waa inay qiimayn ku samaysaa xarumaha daryeelka xuquuqda caruurtu iyo Kormeer joogta si loo hubiyo hab maamulka xarumaha daryeelka iyo adeeg bixintooda si loo sugo fulinta iyo ku dhaqanka siyaasaddan
- ✓ Xarumaha daryeelka caruurtu waa inay leeyihiin qorsheyaal cad oo sheegaya adeegyada ay bixinayaan iyo qaab ay adeega u bixinayaan
- ✓ Adeeg bixinta xarumaha daryeelku waa inay ku salaysantahay baahiyha xaruurta xarunta ku jirta, una qaabaysantahay baahiyha kala gaar gaar ka ah ee caruurtu
- ✓ Xarumha daryeelka caruurtu waa inay u diyaariyaan caruurtu ay gacanta ku hayaan sidii ay ehelkooda ay dib ugu noqon lahaayeen si ay u helaan daryeel rasmiya

- ✓ Dawladu waa inay gacan ka siisaa xarumha daryeel caruurta sidii ay ugu raadin lahaayeen ehelkooda caruurta ay kala lumeen ama la socon waalidkood oo ay ku jiraan kuwa wadamada kale ka yimid
- ✓ Dawladu waa inay qaadaan talaabooyin ay ku dhiirigalinayso ama ku ansax marinayso xarumaha daryeelka caruurta ka dib qiimaynaha rasmiga ah ee la sameeyay
- ✓ Xarumaha daryeelka caruurtu waa inay yeeshaan xeer hoosaadyo waafaqsan siyaasaddan
- ✓ Hawl wadeenada xarumaha daryeelku waa inay buuxiyaan shuruudaha looga baahanyahay hawladeenada ka shaqaynaya hawlahaa caruurta
- ✓ Dhamaan xarumaha daryeelka caruurta waa in si sanadla ah shahaadada lagu siiyaa iyadoo wasaaraad ay khusaysaa qiimayn ku samaynayso ka hor cusboonaysiinta shahaadadooda iyadoo lagu qiimaynayo halbeegyada hoos ku qoran
  1. Ku haboonaanshaha da'eed iyo baahiyaha gaar ka ah ee caruurta
  2. Ku haboonaanshaha daryeelayasha xarunta tiro ahaan iyo tayo ahaanba iyadoo loo eegayo tirade iyo baahiyaha caruurta
  3. Ku haboonaansha-ah dhismaha in lagu daryeelo caruurta si kor loogu qaado ilaalinta xuquuqda caruurta sida hurdada iyo nasashada, nadaafada, nabadgalyada, waxbarashada, ciyaaraha iyo IWM
  4. Sinaansho uhelida adeeg tayo leh oo aas-aasiya sida ciyaaraha noocyadooda kala diwan hablaha iyo inamaduba
  5. Aqoonta xirfaduhu inay ka jiraan xarumha si ay bartaan xaruurta aan danaynayn inay si wataan waxbashadooda sare
  6. Ilma kastaa inuu leeyahay file u ugaara oo lagu kaydiyo xogtiisa oo dhamaystiran iy xaaladiisa
  7. Kormeerka iyo xog ururinta joogtada ah ee xarunta iyo taageerista caruurta u baahan
  8. Ku haboonaansha xurumaha cusub goobaha laga dhisayo iyo noocyada dhismeed iyadoo loo eegayo ilaalinta iyo waxbarashada caruurta
- ✓ Masuuliyada in dib loogu celiyo caruurta waalidkood ama ehelkoodu waa inay noqotaa mid ay wadaagaan xarumaha dawliga iyo kuwa aan dawliga ahayni
- ✓ Tirada caruurta xurumaha ku jirta waa in la yareeyaa iyadoo lasamayno dadaal lagaga hor tagayo in caruurtu yimaadaan xarurmaha islamrkaana dib loogu celinayo caruurta ku jirta xarumaha waalidkooda/ehelkooda si loo dhiirigaliyo in caruurta ay helaan daryeel waalidnimo ama habka abuurista daryeelka qoysnimo
- ✓ Dayeela yaasha caruurtu inay helaan tabar iyo aqoonsi ku saabsan heerka aqooneed ee ay u leeyihiiin daryeelka caruurta

- ✓ Caruurtu waa inay heli karaan adeegbixiyaasha arimaha bulshada si ay u helaan lataliyaal bulsheed ama maskaxeed oo caawiya
- ✓ Caawiyaasha caruurtu waa inay isku xidhaan qorshayaasha daryeelka caruurtu ee qoysnimo, xarumaha daryeelka iyo xarumaha tababarka caruurtu
- ✓ Marka ay dani ugu jirto caruurtu ku jirta xurumaha kala duwan waa inay fursad joogta ah u helaan inay waalidkood iyo ehelkooda la xidhiidhaan haddii la garanayo
- ✓ Caruurtu waa inay ka baxaan xarumha marka ay gaadhaan 18 jir
- ✓ Xurumaha ay dawladu maamushaa waa inay si ku filan u maalgalisaa si loo fuliyo siyaasaddan
- ✓ Dhamaan xurumaha daryeelka caruurtu waa inay hoos yimaadaan maamulka wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada
- ✓ Ururrada ka shaqeeya ama la shaqeeya xurumaha daryeelka caruurtu waa inay suurtagaliyaan dhaqanka wada shaqaynta wanaagsan
- ✓ Waa inay jiraan shuruudaha lagu soo xulayo caruurtu ka faa iidaysanaysa adeega xurumaha daryeel bixiyayaasha iyo nooca xarunta daryeel ee ilmuu u baahanyahay
- ✓ Samaynta ururada xurumaha daryeelka caruurtu waa in dawladu dhiiriglisaa islamrkaanka gacansiiyaan dawlada iyo ururda aan dawliga ahayn ee ka shaqeeya xuquuqda caruurtu

10 Caruurtu aan waalidkood la joogin ee wada nool

Caruurtu wada nool ee aanay la joogin cidka masuul ah waa in qaraabada ama jaarka caruurtu usameeyaan cid si gaara uga warhaysa oo lagu aamini karo isla markaana waa in dawladu ogaanshaha bixisa kuna kor meertaa masuulka ku meel gaadhka ah ee caruurtu gacanta ku haya ama ka war haya iyadoo lagala tashanayo caruurtu sidoo kale waa in hawl wadeenada caruurtu warbixin joogta ah ka diyaariyaan xaalada caruurtu aan waalidkood ama ehelkoodu aany la joogin ee iyagu is haya

- ✓ Dawladu waa inay diwaangaliyaa caruuurta aan waalid ama ehel la joogin ee iyagu iska masuulka ah isla markaana la qiimeeyaa xaaladooda si loo siiyo adeega daryeel ee caruurtu aan daryeel waalidnimo haysan si waafaqsan baahidooda
- ✓ Dawladu waa inay sameysaa nidaam lagu taageeraayo ama lagaga war haynayo haddii loo arko ama loo garto in caruurtu is hayso ama ay masuul iska noqondaan
- ✓ In nidaamka habka qoysnimo ama wada noolaansho ee caruurtu la taageero iyadoo si joogta ah xaalkooda uga soo warbixinayaan hawl wadeenada xuquuqda caruurtu sidoo kalena latalin iyo caawin joogta

- ✓ Dawladu somaliland waa inay fududaysaa isku iyadoo kaashanaysa hawl wadeenada xuquuqda caruurta iyo maamulka heer dagmo isku xidhka caruurta iyo ehelkooda
- ✓ Dawladu somaliland waa inay xoojisaa aqoonta iyo fahamka caruurta si kor laagu qaado fahamka caruurta eek u saabsan xuquuqdooda
- ✓ Dawladu waa inay samayso qorshayaal wacyi galineed oo ku saabsan gacansiinta iyo waxtarka caruurta waalidkood la joogin
- ✓ Dawladu somaliland waa inay kormeer joogta ah ku samaysaa xaalada caruurta aan waalidkood la joogin

11 Caruurta aad cidi lasocon iyo kuwa ay kala lumen waalidkood

Caruurta aan aan cid ka masuul ahi la socon ama ay kala lumen waalidkood waxay ka mid yihiin caruuraha u baahan daryeelwaalidnimo oo ku meel gaadha o dhamaystiran, waxaana muhiima in la raadiyo waalidkood ama ehelada

- ✓ Dawladu waa inay ka abuurtaa dhamaan goobaha isku socodku ku badan yahay ee xuduudaha dalka ku yaala xafiisyo lagu diwaangalinayo caruurta aan cidi la socon eek a talaabaya am aka soo talaabaya xuduudaha dalka isla markaan loo tababaraa hawl wadeenu aqoon iyo faham u leh inay qiimeeyaan xaaladaha caruurta ay diwaan galinayaan
- ✓ Dawladu waa inay muhiimada koobaad siisa adeegyada aas aasiga ah ee ay u baahanyihiin caruurta aan waalidkood lasocon ma ay kala lumeen
- ✓ Waa in loo raadiyo loona magacaabo masuul sharci sida ugu dhakhsaha badan
- ✓ Hawl wadeenada caruurtu waa inay diwaangaliyaan isla markaana la qiimeeyo xaaladahooda gaar ah
- ✓ Dawladu waa inay abuurtaa xurumo si ku meel gaadha lagu daryeelo caruuraha aan walidkood la socon ama ay kala lumen
- ✓ Dawladu waa inay hogamisaa habka raadinta qoysaska ay caruurtooda kala lumeen
- ✓ daryeelayasha iyo hawl wadeenada kale ee gacanta ku haya waa in lasiyyaa tababar iyo shahaado lagu aqoonsado inay ka mid yihiin daryeelayasha caruurta aan haysan waalid ama ehel daryeela si gacan loo siyo
- ✓ Dawladu waa inay ogolaasho ku meel gaadha ugu gudbisaa xarumaha daryeelka haddii ay mudo qaadato raadinta ehelkoodu
- ✓ Dawladu waa inay ku samaysaa nidaam diwaangalineed oo joogta caruurta aan waalidkood la socon ama ay kala lumeen

- ✓ iyo dib ugu celinta waalidkooda waa in muhiimada gaara lasiiyaa marka la qorshaynayo adeegyada ilmuu u baahanyahay

12 Caruurta DarbiJiifka ah

Caruurta darbi jiifka ahi waxay ka mid yihiin qaybaha ugu nugul caruuraha aan fursada u helin daryeel waalidnimo iyo daryeelayaak kale toona waa in mudnaan koobaad la siiya sidii dib loogu celin lahaa ehelkoodii ama daryeel ku meel gaadha loo siin lahaa]

- ✓ Dawladu waa inay samaysaa daraasad rasmiya ka samaysaa xaaladda iyo duruufaha ku gadaaman caruurta darbijif ka ah sida xaaladooda nololeed, deegaanada ay ka kala yimaadeen, sababaha ay uga yinaadeen waalidkood, baahiyahooda gaarka ah
- ✓ Dawladu waa inay qaadaa talaabooyin qorshaysan oo wax kaga qabanayso xad gudubyada jidheed, jinsiyeed iyo maskaxeed ee caruurta darbijiifka ah loo gaysto
- ✓ Dawladu waa inay bulshada ku wacyiglisaa gacansiiinta caruurta darbijiifka ah isla markaana ka wacyiglisaa ficiilada iyo fikrada fuquuqaya caruurta darbi jiifka ah
- ✓ Dawladu waa inay samaysaa abaabol balaadhan oo lagu ururinayo isla markaana dib loogu celinayo ehelkoodii caruurta darbijiifka ah iyadoo tixgalinta koobaad la siinaayo danta ilmaha iyo doonistooda
- ✓ Dawladu waa inay fududaysaa isku xidhka caruurta darbijiifka ah iyo eheladooda isla markaana fududaysaa is fahamka caruurta iyo ehelkooda
- ✓ Dawladu waa inay diwaanglisaa isla markaana la socotaa xaaladahooda gaar ah ee caruurta darbijiifka ah iyadoo la kaashanaysa hawl wadaneeda xuquuqda caruurta ee aan dawliga ahayn iyo bulshadaba
- ✓ Dawladu waa inay abuurtaa xarumaha daryeelka iyo dhaqan celinta ku meel gaadhka ah ee caruurta darbijiifka ah
- ✓ Dawladu waa inay qaabaysaa isla markaana qalabaysaa xarumaha daryeelka iyo dhaqin celinta ee daryeelka lagu siinayo caruurta darbijiifka ah
- ✓ Dawladaha hoose ee dagmooyinku waa inay u qoondeeyaan miisaaniyada ku fulin oo ay kaga jawaabi karaan baahiya caruurta darbijiifka ah
- ✓ Dawladu waa inay abuurtaa adeegyo lacag la'aaneed oo ay heli karaan dhamaan caruurta darbijiifka ahi
- ✓ Dawladu waa inay samaysaa qorshe iyo hagayaal dhaqan celineed oo dhamaystiran
- ✓ Daryeelka iyo adeegyada la siinaayo caruurta darbijiiku waa inay ahaataa mid ku haboon baahiyahooda gaar ka ah

- ✓ Dawladu waa inay samaysaa goobo ama xafiisyo ay caruurtu iska diwaangalin karaan ama adeeg waydiisankaraan haddii ay u baahdaan
- ✓ |Dawladu waa inay u diyaarisaa caruurtu darbijiifka ah goobo ay ka cuntayn karaan si lacag la'aan
- ✓ Dawladu waa inay mudo kooban gudaheed kaga saartaa xarumaha dhaqan celinta caruurtu ka faa iidaystay isla markaana dib ugu celisaa ehelkoodii ama ay ku wareejisaa xarumaha daryeelka caruurtu haddii ay hawl wadaneenada xuquuqda caruurtu ku taliyaan
- ✓ Dawladu waa inay wacyigalin iyo dhiirigalinba siisaa caruurtu darbijiifka ah si ay uga faa iidaystaan adeegyada jira
- ✓ Dawladu waa inay abuurtaa qorshayaal lagu gacan siinaayo sida abuurista ganacyo yar yar qoysaska caruurtooda ay kala kaxaysay duruuf dhaqaale

13 Caruuerta latuuray

Caruuerta la tuuray waa caruuraha marka ay dhalanayaan hooyadood nta ay si qarsoodiya ku dhasho haddan ay cidlo am acid agteed ay dhigto si ay daah u saarto inay cidi ogaato inay iyadu dhashay inta caruuerta la tuuraa waa kuwa ku calool gala sifo aan sharci ahayn.

Go'aan ka gaadhista iyo maamulka ee caruuerta la tuuro waxa loo maraya maxakamada , xarumaha daryeeka caruuerta iyo qoysaska danaynayaaba waxay ku hayn karaan ilme la tuuray kaliya go'aan maxkamadeed.

:

- ✓ Dawladu waa inay qaadaa talaabooyin qorshaysan oo lagu yaraynayo caruuerta ku dhalanaysa sifaha aan sharciga ahayn
- ✓ Cidkasta oo la kulanta am hesha ilme la tuurey waa inay si dag dag ah ugu gudbisaa hayada amniga ama hawldaneenada xuquuqda caruuerta
- ✓ Cidkasta oo hesha ama la kulan ilme la tuuray waa inay siisaa adeega dega ah ee uu u baahanyahay
- ✓ Dawladu waa inay diyaarisaa adeegyo joogta ah oo si ku meel gaadha ay uga heli karaan caruuerta la tuurey adeegyada ay u baahanyihii
- ✓ Maxkamada dagmadu iyadoo kaashanaysa hawl wadeenada xuquuqda caruuerta waa inay qiimayn ku samaysaa qoysaska dalbada inay daryeel waalidnimo siiyanayaan ilmaha lahelay ama la tuuray
- ✓ Maxkamada dagmadu waa inay ka saxeexdaa qoysaska hela ogolaansha maxkamada ee daryeelka ilme la tuuray balan qaadka uu qosku ku cadaynayo

- inuu siinayo ilmaha dhamaan adeegyada koriin iyo daryeel ee ilmuu u baahanyahay oo ay ku jiraan mustaqbalka danbe ee ilmaha
- ✓ Dawladu waa inay kormeer joogta ah ku samaysaa qoysaska gacanta ku haya caruurta la tuuray
  - ✓ Dawladu waa inay tababar iyo taakulaynba siisaa qoysaska gacanta ku haya caruurta la tuuray
  - ✓ Dawladu waa inay dhiirigalisaasidii caruurta latuuray ay u heli lahaayeen daryeel qoysnimo oo rasmiya
  - ✓ Dawladu waa inay raadin iyo baadi goob ku samaysaa hooyooyinka tuuray ama looga shakisanyahay inay tuuraan caruurtooda isla markaana latalin maskaxeed siiyan
  - ✓ Dawladu waa inay diwaan galisaa isla markaana si sugar u kaydisaa xogta caruurta la helay

7.3 d'a yarta dhaaftay da'da daryeelka

D'ad yarta ka kortay wakhtiga lagu xadiday inay ka faa'iidaystaan adeegyada ku xusan siyaaddan ee any u aan lahayn ama usuurtaglin inay dib u helaan la-noolaanshaha walidkood, waxay u baahanyihiiin wakhti iyo diyaarin sax ah iyo taageero qorshaysan oo la siiyo wakhtiga daryeel ka dib taasoo lagama maarmaan u ah hab-nololeedkooda danbe ee mustaqbal iyo dhisida kalsoonidooda nafsaaniga ah ee la-noolaanshaha bulshada

- ✓ Caruurta wakhtiga ay daryeelka ku jirto waa in la koriyaa oo la diyaariyaa si ay u noqdaan muwaadiniinta wanaagsan iyo xubno wax soo saara oo bulshada ka mid ah.
- ✓ Ka dib diyaarinta daryeelka iyo taageerada caruurta waa in ay ku jiraan xifrad dhisid bulsho iyo helid iyo isticmaal tababar xifradeed oo ku haboon.
- ✓ Daryeelayaashu waa inay u diyaariyaan caruurta sidii ay bulshada ula noolaan lahaayeen ka dib adeega daryeel ee ay siinayaan
- ✓ Daryeelayaashu waa inay gacan iyo latalin joogta ah siiyan d'a yarta ka faa'iidaystay daryeelkooda
- ✓ Daryeelayaashu waa inay ka qayb qaataan dadaalka dhalinyarada ka kortay adeegooda dib loogu celin lahaa eheladoodii
- ✓ Dawladu waa inay abuurtaa qorsheyaal dhamaystiran oo lagu taageeraayo dhalinyarada ka kor adeegayada

- ✓ Dawladu waa inay ka taageertaa dhalinyarada ka waynaatay wakhtiga daryeelka waxbarashadooda oo ku jirto tacliinta sare iyo xirfadaha muhiimka ah ee ay ku hananayaan mustaqballoodaa
- ✓ Dawladu waa inay tiixgalin gaara siisaa dhalinyarada ka kortay adeegyada daryeelka caruurta aan daryeel waalidnimo haysan dhamaan adeegyada horumarineed iyo gacan siin ee ay u baahanyihiin oo ka mid yihiin shaqaalaysiinta dhalinyarddan

14 Doorka iyo masuuliyadaha hayadaha dawliga ah ‘

Wasaaradaha iyo waaxaha kale ee dawladu waxay leeyihiin masuuliyad wadaaga sidii ay uga hortagi lahaayeen caruurtu inay ka baxaan gacant waalidkood ama qoyskooda iyagoo tiixgalinaya danta ilmaha sidoo kale waxay masuuliyadi ka saarantahay inay gacan siiyaa adeegyada aas aasiga ah ee ay u baahanyihiin caruurtu aan haysan daryeel waalidnimo iyo daryeelayasha caruurtu gacanta ku haya, dhinacyada hoy siinta, waxbarashada adeegyada caafimaad iyo sharci, nafaqada iyo lasocodka xaalada caruurtu

14.1. Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada

- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waa inay gadhwaneen ka noqotaa iyadoo kaa shanaysa hayadaha kale ee dawlada dhamaan waajibaadka siyaaddani saartay hayadaha dawliga ah haddii aanay ku cayinayn hayad gaara
- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waxay u xilsaarantahay isku xidhka, korshaynta iyo dabagal adeegyada iyo waxqabyada daryeelka caruurtu aan daryeel waalidnimo haysan
- ✓ Dabagalka iyo fududaynta fulinta siyaasadda iyo dhamaystirka dhamaan kaabayaasha lagama maarmaanka u ah fulinta siyaasaddan
- ✓ Soo saarista warbixinta sanadeedka ku saabsan heerka iyo xaalada daryeel ee caruurtu aan haysan daryeel waalidnimo taasi oo ay ka mid tahay tirade caruurtu, laba iyo dhadig mudada ay ku jireen xurmaha daryeelka ama gacanta daryeelayasha u qaabaysan habka qoysnimo, habraaca xarumaha ee fulinta siyaasadda iyo sababah keena in caruurtu uga tagaan ehelkooda am ula joogi waayaan
- ✓ Isku xidhka adeegyada caruurtu agoomaha ah iyo kuwa kale ee nugul qoysaskooda taasi oo ay ka mid yihiin qoysaska daryeela caruurtu aanay dhalin iyadoo ay wadashaqayn dhaw la yeelanayaa daneeyayaasha kale oo oo ka mid yihiin wasaarada kale ee ay khusayso, bahda cadaalada iyo ururrada bulshada rayidka ah ee ka shaqeeya ka hortaga iyo gacansiinta caruurtu sidii loogu raadin lahaa looguna celin lahahaa ehelkooda

- ✓ Lasocod xaalah xarumaha daryeelka caruurta guud ahaan iyo maamulida gaar ahaan kuwa dawliga ah haddii xataa ay si ku meel gaadha gacanta ugu hayso hayad kale oo dawli ahi
- ✓ Ogolaansha xarumaha cusub ee daryeelka caruurta iyo hogamintooda sidoo kale qiimaynta xarumihii hore ujiray si loo sugo inay ku haboon yihiin daryeelida caruurta dhisme ahaan iyo adeeg ahaanba iyadoo laraacayo shuruudaha laga rabo xarumaha daryeelka caruurta eek u xusan siyaasadan
- ✓ Bixinta aqoonsiga dayeelayaasha caruurta ee loo qaabeeeyay hab qoysnimo iyadoo lala kaashanyo ururada bulshada rayidka ah ee gacanta siiya iyo adeeg bixiyaasha kale ee ay khusayso iyadoo la qiimaynayo xaalad qoyseed ee daryeelayaashan si talo sugar loogu gudbiyo Maxkamad dagmada si ay ugu go'aan qaataan ku haboonaansha daryeela yaashan inay bixin karaan iyo in kale daryeel waalidnimo oo dhamaystiran
- ✓ Abuurista xarumo aan rasmi ahayn oo lagu siinayo adeegyo ku meel gaadha caruurta u baahan adeega dag daga sida kuwa aan la socon waalidkood ama ay kala lumen
- ✓ Inay diyaarisoo xeerhoosaad lagu maamulaayo xarumaha daryeelka caruurta si waafaqsan heerarka caalamiga ah ee xarumaha daryeelka caruurta
- ✓ Inay siiso tabaro joogta ah iyo hagayaal ku haboon hawl wadaneenada xuquuqda caruurta oo ay ka mid yihiin kuwa ka shaqeeya xarumaha daryeelka iyo xubnaha qoysaska daryeel bixiyayaasha ah

14.2 Shaqada Wasaarada cadaalada

- ✓ Siinta maxkamada dagmada talo bixin sharci oo ku saabsan qaabka loogu wareejinayo masuuliyada ilmaha daryeelayaasha caruurta aan daryeel waalidnimo haysan sida xarumaha daryeelka caruurta iyo qoysaska danaynaya daryeelistaa caruurta aanay ehelka u ahayn
- ✓ Inay kala shaqayso wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada siinta adeegyada ay u baahanyihiin caruurta sharciga khilaafتا eek u jirta xarumaha daryeelka caruurta
- ✓ Ka leexinta ama ka duwista xabsiyaynta caruurta aan daryeelwaalidnimo haysan
- ✓ Kor uqaadista wacyigalinta ku saabsan baahiya caruurta agoomaha ah iyo kuwa kale ee aan helin daryeel waalidnimo iyadoo lala gaashanayo wasaaradaha kale iyo urur bulshada rayid ah ee danaynaya si waafaqsan siyaasadaha iyo shuruucda dalka iyo diinta islaamkia

14.3 Doorka xafiiska xeer ilaaliyaha guud

- ✓ Sugida inay helaan caruurta agoomaha ahi iyo caruuraha kale ee aan haysan daryel waalidnimo dhamaan xuquuqaha ay siiyeen shuruucda dalku iyo sidoo kale xeerarka xaalamiga ah ee xuquuqda caruurtu
- ✓ Inay siiyaan adeeg sharci caruuraha u baahan si loo sugo xuquuqdooda ilaolineed
- ✓ Inay ka leexiyaan caruurtu inay xabsiga gasho
- ✓ Ka ilaalinta caruurta takoorida iyo suurtagalinta in caruurta aan haysan daryel waalidnimo dhamaan adeegyada bulsheed ee ay u baahanyihiin ama taageeriya mustaqballoodaa

14.4 Doorka Wasaarada arimaha gudaha

- ✓ Inay si dagdaga uga jawaabaan warbixinaha ku saabsan caruurta la tuuro iyo baahidooda isla markaana ku xidhaan adeeg bixiyaaasha kale eek u xusan siyaasadan
- ✓ Inay ka dhex abuuraan saldhigiyada police-ka xafiis caruurta iyo dumarka u qaabilsan si loo xoojiyo adeegyada la siinayo caruurta aan haysan daryel waalidnimo
- ✓ Inay ka jawaabaan cabashooyinka caruurta darbijiifka ah ama suuq jooga ah si waa faqsan la dhaqanka suuban ee caruurta iyadoo wada shaqayn dhaw la yeelanaysa wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada iyo wasaarada cadaalada
- ✓ Inay caruurta lagu xaliyo cases-kooda saldhigiyada lagana leexiyo xabsiyaynta
- ✓ Inay ku xiidaan caruurta sharciga khilaafqa qolal ku haboon oo aanay la wadaagayn ama lagula xidhayn dadka waawayn si looga hortago in dhib loogu gaysto saldhiga

14.5 Doorka Wasaarad waxbarashada

- ✓ Waa inay ka dhigtaa schoolada goobo nabdoon oo aanay caruurta wax tacadi ahi ka soo gaadhayn iyadoo lagu tababarayo maamulayaasha iskuulada iyo macalimiinta ilaalinta xuquuqda caruurta gaar ahaan in iskuuladu noqdaan ka caagan in caruurta lagu garaaco si looga hortago ama loo yareeyo in caruurta iskuulka ka baxdo
- ✓ Inay kala shaqayso maamulada iskuulada, gudiyada waxbarashada, gudiyada caruurta, hogaaamiyayaasha bulshada iyo qoysaskaba si loo siiyo caruurta agoomaha ah iyo kuwa kale nuguliba uga qayb gali lahaayeen waxbarashada iskuulada
- ✓ Inay ogaadaan isla markaana u gudbiyaan adeegayaasha xuquuqda caruurta caruurta iskuulka ku jirta iyo qoysaskooda haddii ku jiraan xaalad adag si aanay caruurta uga bixin gacanta waalidkood

- ✓ In lasiiyo caruurta agoomaha ah iyo kuwa nugul agab wax barasho oo lacag la'aan ah sida direyska buugaagta iyo agabyada kale ee caawinayana wax barashada ilmaha
- ✓ Ogolaansha iskuulada iyo waxbarahada ka dhex jirta xarumaha daryeelka caruurta
- ✓ Inay hubiyaan dhamaan iskuulada loo hoydo inay yihiin qaar ku haboon oo aanay caruurta dhibi ka soo gaadhayn
- ✓ Wasaarada waxbarashadu waa inay gacan ka siisaa wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada iin caruurta ku jirta xarumaha daryeelka caruurtu ay hesho waxbarasho tayo leh

14.6 Doorka Wasaarada Dib udajinta

- ✓ Inay ogaadaan tirade caruurta aan la joogin waalidkood iyo qoysaska daryeela taasi oo ay ku jiraan qoysaska ay caruurtu ka masuulkayihiin iyo kuwa agoomaha ahi meelaha ay ku noolyihiin qoysaska dalka gudihiisa ka soo barakacay
- ✓ Inay ka hirgaliyaan ku dhaqanka siyaasad goobaaha ay daganyiihin qoysaska dalka gudiisa ku barakacay sida diwaangalinta qoysaska ay la noolyihiin caruur ayna waalid u ahayn
- ✓ Inay isku xidho adeeg bixiyaasha daryeelka caruurta aan daryeel waalidnimo haysan iyo qoysaska ay caruurtu masuulka ka yihiin iyadoo la kaashanaysa wasaaradaha kale ee ay khusayso iyo ururada udiwaangashan arintan oo ay ka mid tahay in muhiimada koobaad la siiyo qoysaska daryeelka siiya caruurta aanay dhalin marka adeegyada la siinayo sida guriyaynta ama guryo udhisid qoysaska dalka gudihiisa ku bara kacay
- ✓ In laga abuuro nidaam lagu baafinayo ama raadinyo isla markaan dib loogu celinayo waalidkood, caruurta ay kala lumaan waalidkood iyadoo lala kaashanyo daneeyayaasha khibrada u leh

14.7 Doorka Wasaarada diinta iyo uqqafta

- ✓ Inay hubiyaan in siyaasadni aanay khilaafayn diinta islaamka iyo sunihii rasuulka (CSW)
- ✓ Inay ka caawiyyaa maxkamadaha iyadoo gudiyada culimada loo sii marayo haddii wax khilaafifi ka yimaado arimaha guurka si looga hortago in caruurtu ka baxdo gacanta waalidka iyadoo la ixtiraamayo danta ilmaha
- ✓ In mudnaanta la siiyo caruurta agoonta ah iyo kuwa kale ee aan aan haysan daryeel waalidnimo sidii loo siinlahaa barbarian fiican oo ku dhisan diinta islaamaka ama barashada diinta islaamka

- ✓ Inay sameeyaan wacyigalin ku saabsan baahiya wax looga qaban lahaa baahiya caruurta agoomaha ah iyo kuwa kale ee aan haysan daryeelwaalidnimo iyo muhiimada ay leedahay in caruurta lagu daryeelo qoysaskooda
- ✓ Inla abuuro hab Zakada lagu siinayo qoysaska agoomaha ah, kuwa nugul, qoysaska daryeela caruurta aan daryeel waalidnimo helin iyo xarumaha daryeelka caruurta
- ✓ In Kor loo qaado wacyiga bulshada si looga hortago in looga hortago in la tuuro ama ladayoco
- ✓ Inay ka qayb qaataan kor meerista iyo dabagalka ku saabsan fulinta siyaasadan

14.8 Wasaarada caafimaadka

- ✓ Inay ogadaan, gudbiyaana adeeg bixyaasha caruurta nugul iyo qoysaskooda si caawiya yaasha xuquuqda caruurta u qorsheeyaan talaabooyin laga hortagayo in carurta ka baxdo gacanta waalidkood haddii danta ilmuu ku jirto
- ✓ Inay siiyaan adeeg caafimaad oo ku filan iyo shaqaale caafimaad oo u tababaran xaaladaha gar ah ee caruurta xarumaha daryeel caruurta si loo siiyo caruurta adeeg caafimaad oo tayo leh
- ✓ Inay siiyaan adeeg caafimaad oo bilaasha caruurta agoomaha ah, caruurta nugul iyo qoysaskooda, daryelayaasha caruurta adeeg caafimaad oo bilaasha haddii ayna awoodi Karin
- ✓ inay siiyaan adeegyada caafimaad ee ay u baahanyihii caruurta la tuuro, kuwa xadgudubku ku dhaco iyo kuwa darbi jiifka ahba isla markaana u gudbiyaan adeeg bixiyaasha kale si loo siiyo adeeg dheeraada

14.9 Nidaama Maamul daadajinta

Samaynta nidaamka maamul daadajintu waa qorshe hadda ka socda somaaliland inta lagu jiro marxaladan waa in dawladu

- ✓ Faafisaa siyaasadan kuna dababartaa dhamaan qaybaha ay khusayso isla markaana samaysaa qorshe lagu abuurayo qaab dhismeed maamul daadajinta
- ✓ Ina muhiimada koobaad la siiyo adeegsiinta caruurta aad ka u nugul gaar ahaan kuwa xadgudubku ku dhacay ee u baahan adeeg dagdag ah iyadoo la siinayo adeegyada ku haboon iyagoo ka helaaya police-ka waaxda arimaha bulshada ee dawlada hoose am daneeyayaasha kale ee u xilsaaran
- ✓ In la ogaysiyo loona gudbiyo maamulada ama masuuliyada heer dagmo ee arimaha bulshada, waxbarashada iyo cadaalada si ay gacan u siiyaan caruurta agoomaha ah iyo kuwa kale ee nugul iyo daryelayaashaba

- ✓ n si dhaw loola shaqeeya adeeg bixiyaasha arimaha bulshaa ee degmada iyo maxkadmad fulinta siyaasadan

14.10 Qaabka wada shaqayneed ee wasaaradaha iyo isku xidhkooda

Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu

- ✓ Waxay gudoominaysaa hagaysaa isku xidhnaanta iyo wada shaqaynta dhamaan hayadaha dawliga ah iyo kuwa aan dawliga ahayn ee doorka ku leh fulinta siyaasadaan iyadoo kaa shanaysaa Gudiyada heer qaran heer dagmo iyo ee bulshaba eek u xusan siyaasadda ilaalinta xuquuqda caruurta

14.11 Ururada bulshad riyid ka ah, gudiyada iyo hogamiyaasha bulshada

Daneeyayaashani waxay laf dhabar uyihiin inay siyaasada ku xidhaan qaybaha kale ee bulshada, waana inay helaan nuqulo ku haboon oo siyaasada ah iyo inay dib ula eegaan shaqaalaha mutawaciinta iyo daneeyayaasha kale, ururada aan dawliga hayni waa in qaab dhismeedkooda iyo awoodoodu la jaan qaadaa siyaasada si loo suurta galiyo in mashaariica iyo wax qabadyad kale loo ilaaliyo waa in ururada aan dawliga ahayni

- ✓ Baahiyaaan isla markaana udoodaan fulinta siyaasaddan iyagoo kaashanaya qaybaha kale duwan ee dawlada
- ✓ waa inay ku wacyi galiyaan siyaasaddan daneeyayaasha kale dhamaan qaybaha kala duwan ee bulshada oo ay ku jiraan caruurta iyo daryelayaasha caruurtu
- ✓ inay siiyaan tababaro iyo awoodayn si waafaqsan siyaasaddan si qiimo hoose ah ama bilaasha si ay fursad ugu wada heli karaan
- ✓ inay ka qayb qaataan samaynta hagayaasha iyo tilmaamayaasha ku xusan siyaasaddan
- ✓ inay siiyaan gacan farsamo iyo mid dhaqaale adeeg bixiyayaasha si waafaqsan siyaasadan
- ✓ inay abuuraan goobo daryeel oo ku meel gaadha si loo buuxiyo baahiya ay qabaan bulshado si ku meel gaadha sida baahiya daryelayaasha caruurta, adeegyada ay u baahanyihii dadka nuguli si loo xoojiyo degaanshah nolol maalmeedka qoyska
- ✓ inay la wadaagaan gudiyada io hawl kooxeedyada xuquuqda caruurta qiimaynta iyo warbixinada ku saabsan xaalada caruurta aan haysan daryeel waalidnimo iyo adeegyada ay helaan
- ✓ inay la shaqeeyaan caruurta iyagoo la kashanay hayadaha dawliga ah una diyaariyaan goobo ku haboon oo ay caruurtu ku kulmaan si ay fahmaan

xuquuqdaan una fikiradoodana u wadaagsaan si ay iskaga caawiyaa xaaldaha lasoo darsa

- ✓ inay u fuliyaan kharashaadka loo qoondayay ama loogu talagalay daryeelka caruurta si aan madmadaw lahayn
- ✓ marka ay helaan dhaqaale ay ku kafaala qaadan karaan ilme ama caruur waa inay tixgalinta siiyan caruurta agoomaha ah iyo kuwa aadka u nugul iyadoo la raacayo siyaasaddan iyo hagayaashacama

15. Fulinta siyaasadda daryeelka caruurta

Siyaasada daryeelka caruurtu waxay u baahantahay in la dhamaystiro dhamaan kaabayaasha suurta galinaya fulinta siyaasaddan

- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waa inay gadh wadeen ka noqotaa samaynta qorshe hawleed wakhtiyaysan oo lagu suurta galinayo fulinta siyaasaddan
- ✓ Dhamaan wasaaradaha iyo hayadaha kale ee ku xusan siyaasadani waa inay ku darsadaan miisaaniyadooda sanadlaho iyo qorshe hawleedkooda gaarka ah fulinta masuuliyadahooda ku cayiman siyaasaddan
- ✓ Dhamaan hayadaha ku xusan siyaasaddani waa inay qaab dhismeedkooda ku jirtaa qaybta ma waaxda daryeelka caruurta aan daryeel waalidnimo haysan
- ✓ Waa in si sanadle ah loo qiimeeyaa xaaladaha caruurta ku jirta gacanta adeeg bixiyaasha ama u baahan adeegyada daryeelka
- ✓ Dhamaan daryeelayaashu caruurtu waa inay u maraan bixinta adeegooda si waafaqsan siyaasaddan
- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waa inay hawl galisaa hawl wadeenada xuquuqda caruurta oo laf dhabar u ah fulinta siyaasada daryeel xuquuqda caruurta
- ✓ Wasaarada shaqad iyo arimaha bulshadu waa inay waa inay mudo kooban gudaheed ku diyaarisaa minsqiyaaska iyo hagayaasha muhiimka u ah adeeg bixiyaasha oo ay ku jiraan hagayaasha qoysaska adeeg bixiyaasha ah iyo xarumaha daryeelka sida
  1. Hagaha heerka adeeg bixinta looga baahanyahay adeeg bixiyayaasha.
Xarumaha daryeelka iyo Qoysaska daryeel bixiyayaasha ahba
  2. Hagaha qiimaynta daryeel bixiyayaasha iyo ilmaha
  3. Hagaha kaydinta iyo maamulida xogta caruurta
  4. Timaamaha qaabka raadinta waalidiinta ay caruurtooda kala lumeen iyo dib ugu celinta caruurta qoysaskoodii
  5. Tilmaamaha shuruudaha looga baahanyahay carumaha daryeelka caruurta iyo habka ogolaansho siinta xarumaha daryeelka aanay dawladu sida tooska ah u maamulin

6. Dajinta shuruudaha looga baahanyahay inay buuxiyaan qoysaska dayeelayaasha caruurt ah eek u xusan siyaasaddan
7. Hagaha manhajka tababarada dareeylayaash iyo hawl-wadeenada daryeelka caruurga
8. Hagaha maaraynta iyo la socodka xaaladaha gaarka ah ee ilmaha

Qiimaynta iyo dardargalinta fulinta siyaasadda

Fulinta siyaasaddu waxay u baahantahay in si joogta ah loola socdo heerka iyo habka fulunta siyaadda qaran ee daryeelka caruurtu si loo qiimeeyo guulaha iyo gaabiska ka jira fulinta siyaadda si loo sugo hore usocodka fulinta siyaada isla markaana loo taxliiliyo qabadaha hortaagan iyadoo loo marayo hab nidaameedka qaran oo laysla qaataay oo qeexaya habka qiimaynta iyo dib u eegista fulinta siyaasadda.

- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu iyadoo kaashanaysa dhamaan daryeelayaasha iyo daneeyaasha ku xusan siyaasaddan, waa inay samaysaa qorshaha qiimaynta fulinta siyaasadda oo leh tusayaal cad cad
- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waa inay samaysaa kulano qaran oo si lix biloodle iyo sanadle ahba loogu qiimaynayo fulinta siyaasadda iyadoo kaashanaysaa hayadaha dawliga ah iyo kuwa aan dawliga ahaynba
- ✓ Wasaaradaha iyo daryeelayaasha xuquuqda caruurtu waa inay si joogta ah qiimayn iyo dar dargalin ugu sameeyaan adeegyada iyo dadaalada daryeelka caruurga ee ay u igmanyihiiin, maxsuulka qiimayntoodana ay u gudbiyaan wasaarada shaqada iyo arimaha bulshada
- ✓ Wasaarada shaqada iyo arimaha bulshadu waa inay abuurtaa hawl wadeenado u qaabilsan kormeeri iyo dardargalinta fulinta siyaasaddan oo agab ku filan iyo aqoonba u leh qabashada hawl maalmeedkooda
- ✓

DHAMAAD